

ganjifa: kaarten met de goden

anthony draaisma - juli 2007

(gepubliceerd in 'India NU' september - oktober 2007)

Is de wereld sinds de laatste decennia één groot dorp, waar overal dezelfde producten te koop zijn, het kaartspel veroverde de wereld al veel eerder. Met de standaardset kun je, vooral met bridge en poker, sinds jaar en dag, ongeacht waar, aan de slag. 'Het mag dan ook een wonder heten dat ganjifa, het zo geheel eigen Indiase kaartspel, het wereldwijde standaardspel heeft overleefd', aldus Filip Cremers, directeur van het Nationaal Museum van de Speelkaart, te Turnhout (België), waar recent aan ganjifa een tentoonstelling werd gewijd (*).



De weg die het Indiase kaartspel ging is een wonderlijke. Voor het eerst vermeld in Chinese annalen (8^e eeuw) moet een vroege vorm van het kaartspel in Turkije terechtgekomen zijn (12^e/13^e eeuw). Vandaar splitste zich haar weg. Parallel aan de veroveringstochten van de uit die contreien afkomstige mogols. Zo kwam het kaartspel in Europa terecht (14^e eeuw). En, aan de andere kant van de wereld, in India (15^e eeuw). Het is vanuit Europa dat het kaartspel standaardiseerde. De Indiërs deden daar langer over. Het spel dat de mogols meebrachten (mogol ganjfa) pasten zij eerst aan hun eigen cultuur aan (dasavatara ganjifa).

van mogolspel tot spelen met de goden

Het mogol kaartspel, toen al met dezelfde cijferreeksen als bij het huidige standaardspel, toont hofhouding en regering van het mogol keizerrijk. De acht kleuren, twee maal zo veel als de vier (schoppen, harten, ruiten, klaveren) bij ons, representeren ministeries en dienstponeel van de keizer. Op de plaatjes - twee in plaats van de drie bij ons - staan koning/keizer (mir) en minister (wazir). Per olifant: zie afbeelding hierboven. Te paard: zie hieronder. Het is maar



dat iedereen weet waar de macht zetelt. Bij welk departement je moet zijn voor wat. Opvallend is: de kaarten zijn rond in plaats van rechthoekig. Hun aantal bedraagt 96, haast twee maal zo veel als de 52 van thans.

De mogul-moslams lieten de Indiase bevolking vrij in hun eigen taal, geloof en gewoonten. Het duurde dan ook niet lang of er ontstond een hindoevariant: dasavatara ganjifa. Met tien (das) kleuren (reeksen) in plaats van de mogul acht. Die tien waren nodig vanwege het religieuze karakter dat het wereldse mogospel kreeg. De hindoevariant diende te corresponderen met de tien incarnaties (avatars) van Vishnu, de zo belangrijke hindoe god. Als vis (matsya), als schildpad (kurma), als dwerg (vamana), enzoverder. Tot en met Vishnu's bekendste incarnaties: Rama en Krishna (zie afbeelding hieronder).



De afbeeldingen werden sterk gestileerd, soms louter weergegeven in symboolvorm. De kaarten, nog steeds rond, waren namelijk niet al te groot. In de meest gangbare uitvoering hadden ze de omvang van een bierviltje. Telde een set dasavatara ganjifa zo'n 120 kaarten, voor het geheugenwonder dat de gemiddelde Indiër is, bleek dat veel te weinig. Dus verdubbelde, zelfs verdrievoudigde men hun aantal door sets bij elkaar te voegen.

Intussen was Europa al enkele eeuwen aan het kaarten. Al hield men het er daar in doorsnee bij 52 kaarten. De kerk schreef de uitvinding aan de duivel toe. Er kwam niets dan dronkenschap en hoerij uit voort. En niet te vergeten: schulden. Want al spoedig werd er, zoals overigens ook in India, mee gegokt bij het leven. Niet alleen de vorstenhoven raakten ervan bezeten, zelfs kardinalen en bisschoppen raakten er door van slag. Geen wonder dat het de kerk niet lukte het kaartspel uit te bannen. Had de clerus ze maar met taferelen uit de bijbel



verlucht, dan had die dubbelheid Europa niet zo lang dwars gezeten. In India was men wijzer. Via de kaarten leerde je de godenverhalen kennen. Zoals hoe Krishna een berucht worstelaar bevocht (tafereel hierboven). Pandits noch gurus konden er bezwaar tegen aantekenen: wie een kaartje legde kaartte met de goden. Geen betere plaats om te kaarten, zelfs om geld, dan de tempelgalerij of hal. Won je, dan deed je ter plekke een donatie. Of je gaf de rond de tempel zwervende bedelaars en pelgrims een bakshi (aalmoes). Wat net zo'n heilige daad was.

traditionele chitrakars verdrongen door massaproductie

Het maken van ganjifa-kaarten was even arbeidsintensief als kunstzinnig. De traditie werd overgedragen van vader op zoon. Het werk vergde de inzet van de complete familie. Met een gelijksoortige lopende band taakverdeling als de Europese schilderateliers hadden. De jongste



De jongste kinderen lijmden het basismateriaal, de oudere sneden de kaarten en brachten er de onderlaag verf op aan. Gevorderde leerlingen zetten er, met behulp van sjablonen, de contouren van de afbeeldingen op en kleurden ze in. De chitrakar, de meester-schilder, nam de details voor zijn rekening. Prachtig beschilderde doosjes, als waardige bewaarplaats voor de goddelijk mooie kaarten, vormden de finishing touch (zie afbeelding hierboven).

De tijden echter veranderden. De mogols verliezen de macht. Portugezen, Nederlanders, vooral Engelsen, treden in hun plaats. Zij brengen hun eigen kaartspel mee: de Europese variant. De wegen die destijds vanuit Turkije uiteen waren gegaan, komen weer bij elkaar. Westerse motieven dringen door tot het mogolspel en diens hindoevariant. Ministers rijden niet meer te paard, maar op de fiets. De koning pronkt in een open auto, in plaats van op zijn troon (afbeelding hieronder).



Schoppen, harten, ruiten, klaveren doen hun intrede. Massaal geproduceerde, rechthoekige speelkaarten overspoelen de Indiase markt. Fabrieken uit het Belgische Turnhout geven daarbij de toon aan. Spoedig zetten zij ook in India zelf (Calcutta) een productielijn op. Nu zijn zij het die het kaartspel aanpassen: ter wille van een grotere afzet vervangen ze heer, vrouw en boer door populaire Indiase goden (zoals door Krishna hieronder).



Ook die tijd is voorbij. Intussen produceert en exporteert India zélf het wereldwijde standaardspel. Europa hebben ze er niet meer voor nodig. De Belgische vestiging in Calcutta is sinds lang gesloten. Helaas ging deze globalisering ten koste van de chitrakars. Hun bijzondere beroep dreigt uit te sterven. Even nog beschilderden ze, zoals ze gewend waren te doen: op gebruikte materialen, nota bene tweedehands Belgische kaarten met hun prachtige kunst (zie afbeelding hieronder). Het mocht niet baten. Nog slechts een handjevol chitrakars, ondersteund door Indiase mecenasen, zet de traditie voort. Ze doen nu alles zélf. Voor ateliers is er te weinig vraag naar hun handwerk. Ermee gekaart wordt er nog nauwelijks.



afsluitende tekst en verantwoording: zie volgende pagina

Gelukkig verheugt ganjifa zich in een toenemende belangstelling. Wereldwijd. Ook in India zelf. Mede dank zij de Belgen. Dank zij het Turnhoutse Nationaal Museum van de Speelkaart.

Uit erkentelijkheid hiervoor hieronder de prachtige doosjescover van een van hun Indiase kaartspelen.

Anthony Draaisma

juli 2007

(*) Dank aan Filip Cremers voor diens constructieve commentaar. Afbeeldingen afkomstig van het Nationaal Museum van de Speelkaart te Turnhout. Voor meer afbeeldingen respectievelijk aanvullende informatie, googel op 'andy's playing cards - indian cards'. Voor informatie over het Nationaal Museum van de Speelkaart te Turnhout zie www.tram41.be. Informatie in boekvorm o.a.: "Ganjifa, the playing cards of India", door Rudolf von Leyden; London, Victoria and Albert Museum, 1982. Algemene informatie o.a. te vinden in: "De geschiedenis van de speelkaart", door Han Janssen; Rijswijk, Elmar, 1985.



voor meer over Indiase goden en het Hindoeïstisch gedachtengoed
zie www.yoga-intervision.com/productions.html